

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

“เศรษฐกิจของประเทศไทยเราขึ้นอยู่กับภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นท่านต้องระลึกรถึงภาระอันสำคัญยิ่งนี้อยู่เสมอ และช่วยกันฟื้นฟูเกษตรกรรมของประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าไปโดยรวดเร็ว” พระบรมราโชวาทในวโรกาสพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 18 เมษายน 2503.

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2517.

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ด้วยความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก พร้อมทั้งให้ความสำคัญของความรู้และคุณธรรม (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2550, หน้า XV) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาของประเทศไทย จนได้รับการเชิดชูจากองค์การสหประชาชาติที่ทูเล่ล่า ฯ ถวายรางวัล The Human Development Lifetime Achievement Award เมื่อวันที่ 26 เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2549 และได้ให้ประเทศสมาชิก 166 ประเทศ ยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน (สารานุกรมวิกิพีเดีย, 2555, หน้า 1) โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยนำไปปฏิบัติ นั่น คือ การปลูกฝังวัฒนธรรมทางปัญญา เพื่อให้คนไทยรู้จักคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลมีการลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ทดลองสิ่งที่ได้คิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลนั้น ๆ ตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ บนพื้นฐานของการบูรณาการคุณธรรมกับความรู้หรือปัญญาในเชิงปทัฏฐานกับปัญญาในเชิงปฏิฐานเข้าด้วยกัน (สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, 2551, หน้า 49) แนวปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสากล เพราะไม่มีเงื่อนไขข้อจำกัดทางกายภาพ เป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นจากศักยภาพด้านจิตใจและการพัฒนาสติปัญญา บนพื้นฐานของความรู้ ความมีคุณธรรมจริยธรรม นำไปสู่สันติภาพและความยั่งยืนไม่ว่าจะนำไปประยุกต์ในระดับใดหรือพื้นที่ใด (แกมทอง อินทร์น, 2551, หน้า 1) ถือเป็นแนวทางการพัฒนาที่ลุ่มลึกและกินความมากกว่ามิติทางเศรษฐกิจหรือการผลิต หากแต่เน้นความยั่งยืนของระบบการผลิตที่ส่งผลไปสู่การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การบริหารความเสี่ยง ตลอดจนยกระดับความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนและสังคม (อมรวิทย์ นาครทรรพ, 2551, หน้า 1)

ที่ผ่านมา การเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืนของระบบนิเวศ สังคมพฤติกรรมการผลิตและบริโภคที่ไม่เหมาะสม วิถีชีวิตขาดความสมดุล เกิดการสะสมของปัญหาต่อทุนธรรมชาติและระบบนิเวศ และส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในปัจจุบันและอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ, 2547, หน้า 8) อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ได้มีคนกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งจัดประชุมกันต่อเนื่องทุก 6 เดือน แต่ภายหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจมหภาคในปี พ.ศ.2540 ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานมองว่า การประชุม 6 เดือนต่อครั้งน่าจะไม่ทันการณ์ ดังนั้นตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2541 เป็นต้นมา จึงจัดประชุมสัญจรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานทุกเดือน ผ่านการบริหารจัดการของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ หนึ่งสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สองส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และพัฒนาผู้นำเหล่านี้ขึ้นเป็นปราชญ์ชาวบ้านรุ่นต่อไปในการเป็นแบบอย่างของคนรุ่นหลัง และสามสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสานภายในปี พ.ศ.2560 ทั้งนี้เครือข่าย ฯ ได้สร้างหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน หรือเรียกย่อ ๆ ว่า “วปอ.ภาคประชาชน” โดยหวังผลในการพัฒนาเกษตรกรในชุมชนที่ทำงานร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน ได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงทุกข์ของแผ่นดินสาเหตุ ทางเลือก การวิเคราะห์ตนเองและผู้อื่น กิจกรรมในหลักสูตรประกอบด้วยภาคทฤษฎี 2 วัน และภาคปฏิบัติเวียนไปตามศูนย์การเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีก 3 วัน (กองทุนเพื่อสังคม, 2545, หน้า 142-143)

ปัจจุบัน เครือข่าย ฯ มีทั้งสิ้น 12 ศูนย์เรียนรู้ ตั้งอยู่ในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น 3 ศูนย์ นครราชสีมา 2 ศูนย์ บุรีรัมย์ 4 ศูนย์ สุรินทร์ 2 ศูนย์ และอำนาจเจริญ 1 ศูนย์ ซึ่งแต่ละศูนย์เรียนรู้ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรและการดำเนินชีวิตที่เรียกกันว่า “เกษตรพอเพียง” โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของสมาชิกเครือข่าย ฯ ซึ่งปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้นำศูนย์เรียนรู้ ล้วนได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมรุ่นต่าง ๆ จากกระทรวงศึกษาธิการ (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และแสงอรุณ สุนทรีย์, 2552, หน้า 184) ทั้งนี้เครือข่าย ฯ ได้จัดหลักสูตรถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำ “เกษตรพอเพียง” สู่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปที่เรียกว่า “หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน” โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและต้นแบบเกษตรกรของแต่ละศูนย์เรียนรู้เป็นวิทยากรกระบวนการ ในปัจจุบันเครือข่าย ฯ มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำศูนย์เรียนรู้จำนวน 8 คน มีต้นแบบเกษตรกรที่เป็นวิทยากรกระบวนการประจำหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนรวมทั้งสิ้น 213 คน (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ, 2554, หน้า 250-251) ดังนั้น ต้นแบบเกษตรกรของเครือข่ายฯ จึงเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม จนได้รับการยอมรับจากเครือข่ายฯ ให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำการเกษตรกรรมร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละศูนย์เรียนรู้ ทั้งนี้ ต้นแบบเกษตรกรแต่ละคนยังมีพื้นที่ทำการเกษตรที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานแก่ผู้เข้าร่วมอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนที่เป็นรูปธรรม ถือเป็นต้นแบบแก่เกษตรกร ในขณะที่เครือข่ายฯ มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ดังนั้น ต้นแบบเกษตรกรของเครือข่ายฯ ทั้งหลายเหล่านั้น จึงถือเป็นต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรม ต้องอาศัยการพัฒนาตัวชี้วัดที่จะใช้เป็นมาตรฐานสำหรับการวัดผลการดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าสามารถบรรลุตามเป้าหมายของปรัชญาได้มากน้อยเพียงใด (สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ, 2551, หน้า 2) ทั้งนี้ ในการประเมินการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องประเมินศักยภาพทางจิต วิถีคิด หรือปัญญา ซึ่งไม่ใช่ปัญญาที่ใช้เพื่อการได้ แต่เป็นปัญญาที่ทำให้เกิดความสุขหรืออาจจำเป็นจะต้องประเมินความสามารถในการพัฒนาความสุขไปสู่ความสุขที่แท้จริง โดยต้องหาตัววัดประมาณหรืออาจจะต้องใช้เกณฑ์ทางจิตวิทยา ดังนั้น ตัวชี้วัดระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาประเทศเพราะพื้นฐานของการพัฒนา คือ ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทางเศรษฐกิจและสังคม (แกมทอง อินทร์, 2551, หน้า 10) เนื่องจากตัวชี้วัด เป็นตัวแปรที่สามารถสะท้อนหรืออธิบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อใช้วัดความเปลี่ยนแปลง บ่งบอกสถานภาพ หรือสะท้อนลักษณะการดำเนินงานได้ สามารถใช้วัดความสำเร็จหรือผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการระบุปัญหา วางแผน และประเมินผลการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550ก, หน้า 1-5) ซึ่งในกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างตัวชี้วัดนั้น โดยตัวกระบวนการเองจะเป็นวิธีหนึ่งในการศึกษาเรียนรู้คุณลักษณะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีความเป็นนามธรรม ให้เป็นที่เข้าใจง่ายและชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นสามารถใช้เป็นเครื่องมืออธิบายคุณลักษณะต่าง ๆ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และใช้เป็นกรอบเปรียบเทียบระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็นระบบ มีเกณฑ์ที่สามารถใช้วัดเปรียบเทียบได้ โดยมีจุดร่วมเป็นที่ยอมรับและสามารถนำมาอ้างอิงหรือนำไปประยุกต์ใช้ในระดับต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, 2549, หน้า 1-2)

ด้วยการยอมรับเชิงประจักษ์จากประชาคมโลกว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตน เพื่อให้ก้าวทันและดำรงอยู่ได้ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในและภายนอก เป็นประโยชน์สำหรับทุกคนทุกระดับ นำมาซึ่งความสุข ความมั่นคง สันติภาพ และความยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นนำไปประยุกต์ในระดับใดก็สามารถปลดแอกจากความทุกข์ทั้งปวง ในขณะที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ดึงตัวเองให้รอดจากหล่มทุกข์และภาวะหนี้สินเรื้อรังจากระบบเกษตรเชิงเดี่ยวและทุนนิยมเสรี โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการทำการเกษตรที่เรียกกันว่า “เกษตรพอเพียง” อันมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน ซึ่งเครือข่ายฯ ได้ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวแก่ผู้สนใจมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและต้นแบบเกษตรเป็นวิทยากรกระบวนการ ดังนั้น การพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นการถอดความรู้จากต้นแบบ (model) ที่มีแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ซึ่งได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้างว่าสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรีด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจนสามารถเป็นแบบอย่างแก่บุคคลทั่วไปได้ อีกทั้งยังเป็นการชี้ให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถนำมาซึ่งความสุข ความสมดุล อย่างมั่นคงและยั่งยืนที่แท้จริง นำไปสู่การ

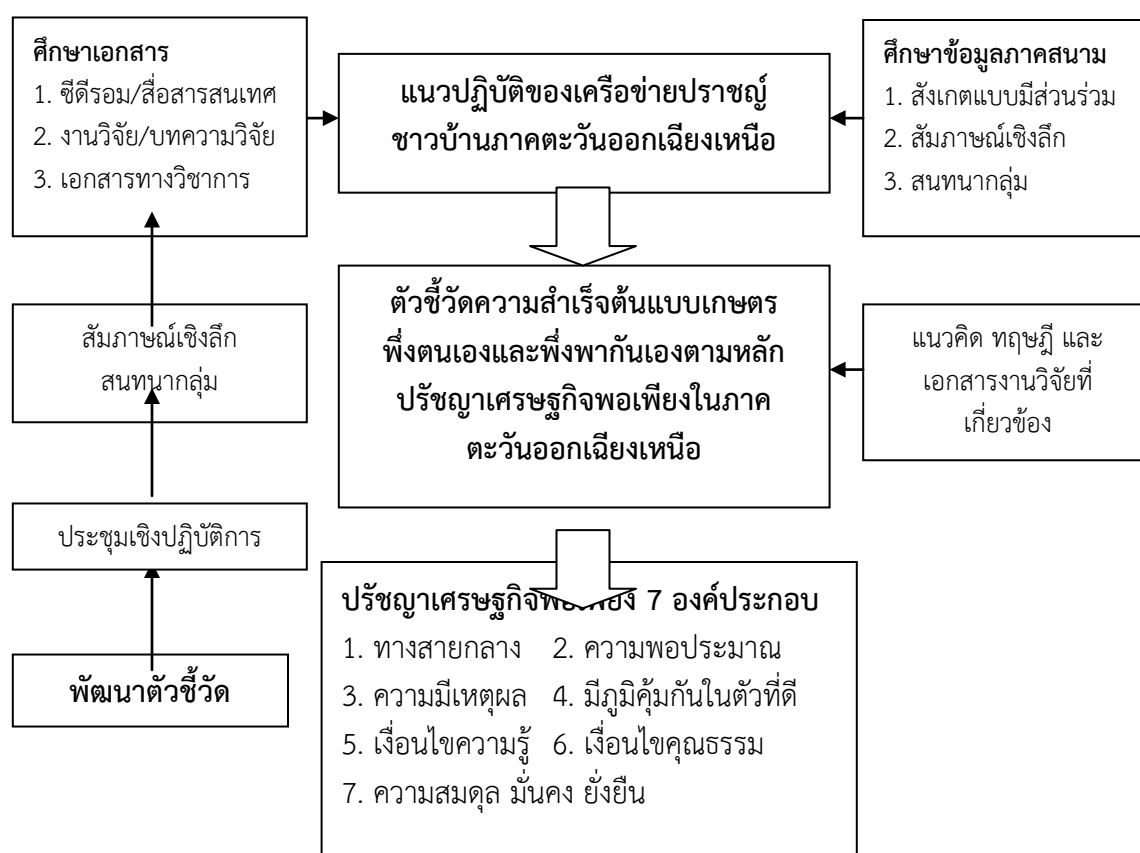
ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทั้งในภาคเกษตรกรรมและภาคส่วนอื่นของสังคมเชื่อมโยงสู่การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวยังสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 ศูนย์เรียนรู้ ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ ซึ่งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้ระบุไว้ในหนังสือพลักรากหญ้าพลังแผ่นดิน (2545) และได้บันทึกชีวประวัติของปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 12 คนในฐานะผู้นำศูนย์เรียนรู้ลงใน CD-Rom เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งเครือข่ายมีกิจกรรมดำเนินร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ปราชญ์ชาวบ้าน ต้นแบบเกษตรหรือวิทยากรกระบวนกรประจำศูนย์เรียนรู้ สมาชิกเครือข่ายฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งกรอบแนวคิดการวิจัยสามารถนำเสนอเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

ตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลัก
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการวิจัยทางสังคมวิทยา (sociology) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 12 ศูนย์เรียนรู้ที่เรียกกันในนามว่า “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น” โดยมีหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน หรือหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน มีระยะเวลาการอบรม 5 วัน 4 คืน ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านและต้นแบบเกษตรกรของแต่ละศูนย์เรียนรู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้ผู้เข้าร่วมอบรม โดยมีเป้าหมายสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน ทั้งนี้หลักสูตรดังกล่าวยังเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น หลักสูตรแก้งา หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรเกษตรอาสา หลักสูตรหมอดิน เป็นต้น ทั้งนี้การวิจัยจะเน้นศึกษาแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านและต้นแบบเกษตรกร พร้อมกับพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน 7 องค์ประกอบ คือ ทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และความสมดุลนั้นคงยั่งยืน

2. ขอบเขตพื้นที่ เป็นการวิจัยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ

3. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 12 ศูนย์เรียนรู้ ประกอบด้วย

3.1 ศูนย์เรียนรู้พ่อคำเตื่อง ภาษี “ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย” บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 8 บ้านโนนเขว ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

3.2 ศูนย์เรียนรู้พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา “ปราชญ์ชาวบ้านนักสู้ชีวิต” บ้านเลขที่ 138 บ้านโนนรัง หมู่ที่ 6 ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา

3.3 ศูนย์เรียนรู้พ่อชาลี มาระแสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 บ้านกุดขวย ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

3.4 ศูนย์เรียนรู้พ่อเชียง ไทยดี “ปราชญ์ชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม” บ้านเลขที่ 59 บ้านอนันต์ หมู่ที่ 2 ตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

3.5 ศูนย์เรียนรู้พ่อทองหล่อ เจนไธสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านผู้พึ่งตนเองด้วยการออม” บ้านหายโศก ตำบลหายโศก อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

3.6 ศูนย์เรียนรู้พ่อทัศน กระยอม “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่นผู้สำเร็จได้เพราะ 5 พระ” บ้านเลขที่ 108 หมู่ที่ 6 บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น

3.7 ศูนย์เรียนรู้พ่อบุญเต็ม ชัยลา “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการอารมณ์ศิลปิน” บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 4 บ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

3.8 ศูนย์เรียนรู้พ่อประคอง มนต์กระโทก (อุปสมบท) “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา” บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 4 ตำบลลลับปลา อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

3.9 ศูนย์เรียนรู้พ่อผอง เกตพิบูลย์ “ปราชญ์ชาวบ้านครูบ้านาญผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท” ผู้สร้าง “สวนเกษตรจินตรา” บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกสง่า อำเภอฟล จังหวัดขอนแก่น

3.10 ศูนย์เรียนรู้พ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการจังหวัดบุรีรัมย์” บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 4 ตำบลโคกลำ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

3.11 ศูนย์เรียนรู้พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย (เสียชีวิต) ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข บ้านตะแบก ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

3.12 ศูนย์เรียนรู้พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ “ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้” บ้านเลขที่ 34 บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ต้นแบบเกษตรกร สมาชิกเครือข่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู เป็นต้น ซึ่งคณะผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในการสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 12 เดือน

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีทั้งการศึกษาเอกสารงานวิชาการที่เกี่ยวข้องและการศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยศึกษาแบบเจาะจงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 12 ศูนย์เรียนรู้ที่มีการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการขยายสมาชิกเครือข่ายฯ และมีการดำเนินกิจกรรมมาจนถึงปัจจุบัน จนได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้าง ดังนั้น การนำไปใช้ประโยชน์จึงควรมีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมต่อบริบท (context) ของแต่ละพื้นที่ ทั้งในด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การนำไปปฏิบัติสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด นำมาซึ่งความสุขความสมดุลอย่างยั่งยืนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งในระดับบุคคล สังคม และระดับประเทศ

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย เพื่อเป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิตและแนวทางในการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมวงกว้างในระดับประเทศ โดยมีการดำเนินการในทางสายกลาง เพื่อให้ก้าวทันสภาวะการเปลี่ยนแปลงของปัจจุบัน อันจะทำให้ชีวิตเศรษฐกิจสังคม มีความสมดุล มั่นคงอย่างยั่งยืน

พอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ภายใต้เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม เพื่อให้สมดุลและพร้อม

รองรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ทางสายกลาง ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุและผล ภายใต้อการพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวที่พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอก โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอย่างรอบด้าน โดยใช้กระบวนการคิด วิเคราะห์ พิจารณา อย่างมีสติและมีปัญญา

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง ความซื่อสัตย์ สุจริต ความอดทน ความขยันหมั่นเพียร ความรอบคอบ ระมัดระวัง และการยึดมั่นในหลักศาสนาธรรม ซึ่งนำมาเป็นเครื่องเตือนสติในการดำรงชีวิต

ตัวชี้วัด หมายถึง คุณลักษณะหรือเกณฑ์กำหนดหรือข้อบ่งชี้ในมิติต่าง ๆ ที่สามารถใช้วัดหรือแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของต้นแบบเกษตรของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ผู้นำศูนย์เรียนรู้ในนามของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 12 คน ประกอบด้วย พ่อคำเตื่อง ภาษี พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา พ่อชาติ มาระแสง พ่อเชียง ไทยดี พ่อทองหล่อ เจนโรสง พ่อทัศน์ กระยอม พ่อบุญเต็ม ชัยลา พ่อประคอง มนต์กระโทก พ่อผอง เกตพิบูลย์ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย และพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพทุทธิ

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง โดยมีศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์จำนวน 12 แห่ง ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5 จังหวัด ประกอบด้วย ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ

เครือข่ายฯ หมายถึง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 ศูนย์เรียนรู้

ศูนย์เรียนรู้ หมายถึง สถานที่จัดอบรม ถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 12 แห่ง ซึ่งใช้สถานที่ของปราชญ์ชาวบ้านเป็นที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้

หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน หรือ หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน หมายถึง หลักสูตรการอบรมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ใช้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแก่ผู้เข้ารับการ

อบรม โดยมีระยะเวลาในการอบรม 5 วัน 4 คืน ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านและต้นแบบเกษตรกรในแต่ละศูนย์เรียนรู้เป็นวิทยากรกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

ต้นแบบเกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้ได้รับการยกย่องในแต่ละศูนย์เรียนรู้ให้เป็นต้นแบบสำหรับการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นวิทยากรกระบวนการในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนของแต่ละศูนย์เรียนรู้ หรือเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานแก่ผู้เข้าร่วมอบรมของแต่ละศูนย์เรียนรู้

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพของต้นแบบเกษตรกรให้อยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมดุล ไม่เป็นภาระหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกจนทำลายฐานทรัพยากรของตนเอง สามารถสนองตอบความต้องการพื้นฐานอย่างพอเพียงไม่พึ่งพื้อในระดับตนเองและครอบครัว ดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

การพึ่งพากันเอง หมายถึง การจัดระบบในรูปของกลุ่มหรือชุมชนหรือสังคมของต้นแบบเกษตรกรให้สามารถสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตของสมาชิก ภายใต้แบบแผนทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมที่มีศักยภาพบนรากฐานของตนเอง โดยไม่แยกตัวโดดเดี่ยวหรือปิดตัวเองจากโลกภายนอก สามารถร่วมกันในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันด้วยระบบของชุมชน มีการเกื้อกูลระหว่างกันและกัน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแก้ไข้ปัญหาให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าสูงสุด ซึ่งเป็นความสามารถของปัจเจกชนและชุมชนในการพัฒนาเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้

เกษตรกรพอเพียง หมายถึง คำเรียกที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้เรียกการทำเกษตรกรรมโดยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ และน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

เกษตรประณีต หมายถึง การบริหารพื้นที่อันจำกัดให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความละเอียดลออ โดยวางแผนออกแบบการปลูกพืชให้มีความหลากหลายที่สุดตามสภาพพื้นที่ บนฐานกำลังของตนเอง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ เมื่อทำสำเร็จในพื้นที่หนึ่งค่อยขยายสู่พื้นที่ใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนที่สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ของเกษตรกรและบุคคลทั่วไปได้

2. ได้ตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาและประเมินผลในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนของศูนย์เรียนรู้ได้

3. ได้ตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรและการดำรงชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม

4. หน่วยงานในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น สามารถนำตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปใช้เพื่อวางแผนพัฒนาทั้งในระดับปฏิบัติการและระดับนโยบาย เพื่อกระตุ้นให้เกิดการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตในสังคมวงกว้างเพื่อบ่มงอกสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุลมั่นคงยั่งยืน

5. สถานศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต โรงเรียนในพื้นที่ เป็นต้น สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ ศึกษาดูงาน ฝึกประสบการณ์ ในการประกอบอาชีพและการดำรงตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างเป็นรูปธรรม